

شاخصه‌های مدیریت فرهنگی در اندیشه امامین انقلاب

فاطمه اکبری^۱

چکیده

مدیریت فرهنگی به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان هدایت جوامع، همواره مورد توجه رهبران دینی و اجتماعی بوده است. در نظام جمهوری اسلامی ایران، امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (دام‌ظله) به عنوان امامین انقلاب، نظریه‌ها و بیانات روشنی در خصوص مدیریت فرهنگی ارائه فرموده‌اند. این تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی، به بررسی مهم‌ترین شاخصه‌های مدیریت فرهنگی در اندیشه این دو رهبر بزرگ می‌پردازد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مبانی فرهنگی در نگاه امامین انقلاب بر محور دین‌محوری، خودباوری ملی، مبارزه با سلطه فرهنگی غرب، صیانت از هویت دینی و انقلابی، و تأکید بر تولید فرهنگی مستقل استوار است. همچنین نقش مردم، نهادهای فرهنگی و حوزه علمیه به عنوان بازوان اصلی مدیریت فرهنگی، جایگاه ویژه‌ای در منظومه فکری این دو رهبر دارند.

کلیدواژه‌ها: مدیریت فرهنگی، امام خمینی، امام خامنه‌ای، انقلاب اسلامی، فرهنگ

^۱ سطح ۲ حوزه علمیه خواهران قزوین

مقدمه

فرهنگ، به عنوان زیربنای فکری و هویتی هر جامعه، نقش تعیین‌کننده‌ای در جهت‌گیری‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و شکل‌گیری تمدن‌ها دارد. از نگاه متفکران اسلامی، فرهنگ نه تنها ابزار توسعه، بلکه خود بستر و هدف توسعه است. در این میان، مدیریت فرهنگی به معنای هدایت، نظارت و راهبری فرآیندهای فرهنگی بر مبنای ارزش‌های اصیل، از جایگاهی راهبردی برخوردار است.

در اندیشه‌ی رهبران انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای (مدّ ظله العالی)، فرهنگ نه یک موضوع جانبی، بلکه مسئله‌ی اصلی و زیربنایی نظام اسلامی تلقی می‌شود. امام خمینی فرهنگ را «مبدأ همه خوشبختی‌ها و بدبختی‌های ملت» می‌داند و امام خامنه‌ای آن را به هوایی تشبیه می‌کند که جامعه در آن تنفس می‌کند. از این منظر، مدیریت فرهنگی نقشی کلیدی در صیانت از هویت اسلامی-ایرانی، مقابله با تهاجم فرهنگی و پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی ایفا می‌کند.

این مقاله با هدف تبیین شاخصه‌های مدیریت فرهنگی در اندیشه‌ی امامین انقلاب تدوین شده و می‌کوشد با بررسی اصول، رویکردها و جهت‌گیری‌های فرهنگی این دو رهبر، چارچوبی برای مدیریت فرهنگی متناسب با اهداف انقلاب اسلامی ارائه دهد. پرسش اصلی مقاله آن است که: مدیریت فرهنگی مطلوب در اندیشه امام خمینی و امام خامنه‌ای چه شاخصه‌هایی دارد و چگونه می‌تواند در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی نقش‌آفرین باشد؟

این تحقیق بر آن است تا با رویکردی علمی و مبتنی بر اسناد و بیانات معتبر، مهم‌ترین شاخصه‌های مدیریت فرهنگی در اندیشه امامین انقلاب را بررسی و تحلیل نماید. امید است این پژوهش بتواند گامی در جهت فهم عمیق‌تر این مسئله در فضای حوزوی و انقلابی باشد

مفهوم و جایگاه مدیریت فرهنگی در نظام اسلامی

1- مفهوم مدیریت فرهنگی

تعریف مدیریت فرهنگی:

مدیریت فرهنگی عبارت است از هدایت، برنامه‌ریزی و نظارت بر امور فرهنگی جامعه با هدف حفظ هویت دینی، تقویت ارزش‌ها و مقابله با تهدیدات فرهنگی. فرهنگ، در نگاه اسلامی، نه صرفاً مجموعه‌ای از آداب و رسوم، بلکه روح زندگی اجتماعی و عامل اصلی شکل‌گیری تمدن‌ها است. امام خمینی (ره) فرهنگ را «مبدأ همه خوشبختی‌ها و بدبختی‌های ملت» می‌دانستند و بر این باور بودند که اصلاح فرهنگ مقدم بر همه اصلاحات است.¹ از منظر مقام معظم رهبری نیز فرهنگ به‌مثابه «هوا برای زندگی» است و بر همه شئون جامعه سایه افکنده است: فرهنگ، نفس زندگی است. اگر فرهنگ اصلاح شد، همه چیز اصلاح خواهد شد؛ و اگر فرهنگ فاسد شد، همه چیز فاسد خواهد شد.

مدیریت فرهنگی به معنای هدایت، نظارت و سامان‌دهی فعالیت‌های فرهنگی جامعه در جهت تحقق ارزش‌ها و اهداف کلان اجتماعی و هویتی است. فرهنگ به‌عنوان مجموعه‌ای از باورها، ارزش‌ها، نمادها و رفتارهای اجتماعی ریشه‌دار، سیستمی بزرگ است که شکل‌دهنده هویت یک ملت محسوب می‌شود. مدیریت فرهنگی در عرصه جامعه، به فرآیندی برنامه‌ریزانه اشاره دارد که هدف آن تقویت فرهنگ بومی، ارتقاء هنجارهای جمعی و آمادگی برای مواجهه با چالش‌های فرهنگی است.²

در تعریف جامع‌تر، می‌توان گفت مدیریت فرهنگی عبارت است از «شیوه یا روش اداره کردن فرهنگ هر اجتماع» که بر اساس الگوهای فرهنگ موجود طراحی می‌شود و موفقیت آن به میزان انطباق با بافت فرهنگی جامعه وابسته است. از این منظر، مدیر فرهنگی به‌عنوان پرورش‌دهنده، ارتباط‌دهنده و ناظر بر جریان‌های فرهنگی شناخته می‌شود.³

¹ صحیفه امام خمینی، ج ۱۵، ص ۴۲۴

² رهنما، مدیریت فرهنگی بر اساس دیدگاه هم افزایی فرهنگی، ص 24

³ محمدی، اصول مدیریت فرهنگی در فرایند فعالیت‌ها یا اجتماعی با تکیه بر سیره نبی اکرم در قرآن، ص 59

ویژگی‌های اساسی مدیریت فرهنگی:

1- آینده‌نگری و ارزش‌محوری: مدیریت فرهنگی باید دارای چشم‌انداز روشن و

پیش‌بینی‌شده‌ای باشد که با ارزش‌ها و اهداف ملی، دینی و اخلاقی همخوانی داشته باشد.

این آینده‌نگری بر مبنای باورهای مشترک و تقدیر به پیشرفت فرهنگی تنظیم می‌شود.^۱

2- ارتباط مؤثر با مخاطب: مدیریت فرهنگی موفق، توانایی برقرار کردن گفت‌وگوی مؤثر با

مردم را دارد. این تعامل باید فکری و احساسی باشد: شناخت نیازها، پرورش استعدادها و

ایجاد باور جمعی برای حرکت به سمت اهداف تعیین‌شده.^۲

3- پرورش استعدادها و تربیت انسانی: مدیریت فرهنگی اسلامی، نه صرفاً یک کار اجرایی،

بلکه فرایندی تربیتی است که انسان‌ها را در جهت رشد اخلاقی، علمی و معنوی هدایت

می‌کند. این مفهوم در اسلام با تربیت انسان تراز و ارزش‌مدار معنا می‌یابد.^۳

4- استقلال فرهنگی: یکی از اهداف اساسی مدیریت فرهنگی اسلامی، حفاظت از فرهنگ

بومی و استقلال جامعه است. امام خمینی فرهنگ را «اساس استقلال» جامعه می‌داند و

تأکید می‌کند تحول فرهنگی باید از فرهنگ خودی آغاز شود تا هویت ملی و دینی حفظ

گردد.^۴

5- عدالت فرهنگی: مدیر فرهنگی باید به توزیع منصفانه منابع فرهنگی توجه کند و از تمایز

طبقاتی در دسترسی به امکانات فرهنگی جلوگیری نماید. همچنین توجه به طبقات

مستضعف و مشارکت عمومی در فعالیتهای فرهنگی از ارکان آن است.

نقش دین و آموزه‌های اسلامی در مدیریت فرهنگی:

در اندیشه مدیریت فرهنگی اسلامی، ریشه‌ای دینی برای مدیریت فرهنگی وجود دارد که به

امامت و مشروعیت هدایت جامعه مرتبط است. اسلام مدیریت فرهنگی را راهی برای تربیت انسان

^۱ برزگر نژاد، بررسی اهمیت و ضرورت مدیریت فرهنگی در اسلام، ص 59

^۲ سنائی نژاد، تعریف فرهنگ و مدیر فرهنگی، ص 124

^۳ برزگر نژاد، بررسی اهمیت و ضرورت مدیریت فرهنگی در اسلام، ص 114

^۴ نظریات فرهنگی امام خمینی، مدیران، پلتفرم جامع مدیریت

و ایجاد جامعه‌ای هماهنگ با آرمان‌های الهی می‌داند از نگاه قرآن و سیره نبوی، مدیریت فرهنگی باید اصولی چون عدالت، مشورت، صبر، محبت، شور جمعی و توکل را در خود داشته باشد. این عناصر نه در مقام شعار، بلکه به عنوان اصول عملیاتی برای هدایت فرهنگی جامعه مطرح‌اند.¹

کاربرد مدیریتی: ساختار، منابع و سیاسی:

مدیریت فرهنگی از سه بخش عمده تشکیل می‌شود: تشکیلات (سازمان‌ها و نهادهایی نظیر وزارت فرهنگ، سازمان تبلیغات و...؛ طرح‌ها و برنامه‌ها (سیاست‌ها و راهبردهای فرهنگی)؛ و منابع (انسانی، مالی و رسانه‌ای)؛ در این ساختار سازمانی، مدیریت فرهنگی دولتی وظیفه اجرای سیاست‌های فرهنگی رسمی را دارد و به طور معمول محدود به چارچوب‌های تعیین شده است. در کنار مدیریت دولتی، مدیریت جامع غیر دولتی نیز اهمیت دارد؛ نهادهای مردمی، خیریه‌ها و سازمان‌های فرهنگی باید در کنار ساختارهای رسمی فعالیت کند تا هم‌افزایی فرهنگی ایجاد شود و فرهنگ جامعه در مسیر رشد قرار گیرد.

به طور خلاصه، مدیریت فرهنگی مجموعه‌ای از فعالیت‌های نظام‌مند برای شکل‌دهی، تقویت، هدایت و توسعه فرهنگ جامعه است. این مدیریت باید با ارزش‌های دینی، اهداف انقلاب اسلامی و نیازهای واقعی جامعه هماهنگ باشد. ویژگی‌هایی چون آینده‌نگری، ارتباط با مخاطب، تربیت انسانی، عدالت و استقلال فرهنگی از اصل‌های بنیادین آن به شمار می‌روند. در بستر اسلامی و انقلابی، مدیریت فرهنگی فراتر از اداری بودن است و رسالتی تربیتی، اخلاقی و هویتی بر عهده دارد.

2- اهمیت فرهنگ در نگاه اسلام و انقلاب اسلامی

فرهنگ در اندیشه اسلامی، به مثابه زیربنایی‌ترین عامل شکل‌دهنده به هویت فردی و جمعی، نقشی اساسی دارد. اسلام فرهنگ را مجموعه‌ای از باورها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهایی می‌داند که زندگی انسان را سامان می‌بخشد و او را در مسیر کمال و تعالی هدایت می‌کند. قرآن کریم

¹ کاظمی، مدیریت فرهنگی بر اساس دیدگاه هم‌افزایی فرهنگی، ص 17

رهبر انقلاب: به نقش فعال و هوشمندانه در مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن تأکید می‌کند و ابزارهای پیچیده دشمن را هشدار می‌دهد.

تحلیل: هر دو رهبر بر مقابله با نفوذ فرهنگی دشمن تأکید دارند، ولی رهبر انقلاب این موضوع را با نگاه به پیچیدگی‌های روز افزون فضای رسانه‌ای و تکنولوژیک بسط می‌دهد.

5- نوآوری و بهره‌گیری از فناوری:

امام خمینی: کمتر به فناوری و نوآوری به معنای امروزی پرداخته است، ولی در اصول کلی به اهمیت به‌روزرسانی و هوشمندی در مدیریت اشاره دارد

رهبر انقلاب: بر بهره‌گیری از فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی به شدت تأکید می‌کند و نوآوری را یک شاخص کلیدی می‌داند^۱

تحلیل: رهبر انقلاب، با توجه به تغییرات تکنولوژیک و نیازهای زمان، اهمیت فناوری را برجسته کرده و آن را جزئی جدایی‌ناپذیر از مدیریت فرهنگی می‌داند.

مقایسه شاخصه‌های مدیریت فرهنگی در اندیشه امام خمینی و رهبر انقلاب نشان می‌دهد که دو رهبر انقلاب، در اساس و ریشه‌ها به طور کامل هم‌راستا هستند و هر دو بر مبانی دینی، انقلابی، مشارکت مردمی و جهاد فرهنگی تأکید دارند. تفاوت‌های ظریف بیشتر ناشی از تفاوت شرایط تاریخی، فناوری و اجتماعی است که رهبر انقلاب با توجه به آن‌ها، شاخصه‌های نوین‌تری چون بهره‌گیری از فناوری و تمرکز بر نسل جوان را اضافه کرده است.

جمع بندی

مدیریت فرهنگی به عنوان یکی از ارکان اصلی حفظ و تقویت هویت اسلامی-ایرانی، نقش بی‌بدیلی در تداوم انقلاب اسلامی و پیشرفت جامعه دارد. در این مقاله، شاخصه‌های مدیریت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (ره) و رهبر انقلاب اسلامی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی) به دقت بررسی و

^۱ بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۲۳ آذر ۱۳۸۹

تحلیل شد. ابتدا به مفهوم فرهنگ و اهمیت آن در نگاه اسلام و انقلاب اسلامی پرداختیم و روشن ساختیم که فرهنگ، زیربنای اصلی شکل‌دهی به جامعه و تضمین بقا و اقتدار نظام اسلامی است. سپس به بررسی تعریف مدیریت فرهنگی و ضرورت آن در بستر تحولات اجتماعی و سیاسی روز پرداختیم. در فصل‌های اصلی مقاله، شاخصه‌های مدیریت فرهنگی در اندیشه امام خمینی (ره) بررسی گردید. امام خمینی، مدیریت فرهنگی را مبتنی بر مبانی دینی، انقلابی و مردمی می‌دانست و بر نقش اساسی آموزش، تربیت انسان‌های متعهد، و مقاومت در برابر نفوذ فرهنگی بیگانه تأکید داشت. از نگاه ایشان، مدیریت فرهنگی یک جهاد مستمر است که باید با صبر و ایستادگی دنبال شود. در ادامه، شاخصه‌های مدیریت فرهنگی از منظر رهبر انقلاب اسلامی مورد توجه قرار گرفت. رهبر انقلاب با توجه به تغییرات گسترده فرهنگی، رسانه‌ای و فناوری، شاخصه‌هایی چون هوشمندی و بینش عمیق، برنامه‌ریزی بلندمدت، مردمی بودن و اعتماد به نسل جوان، مقابله هوشمندانه با تهاجم فرهنگی، نوآوری و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، انسجام نهادی و عدالت فرهنگی را برجسته ساختند. مدیریت فرهنگی در اندیشه ایشان نه تنها یک مسئولیت اداری، بلکه بخشی از جهاد بزرگ ملت برای حفظ هویت و ارزش‌های اسلامی است. تحلیل تطبیقی نشان داد که هرچند بین دو رهبر بزرگ انقلاب اسلامی انسجام و پیوستگی فکری عمیقی وجود دارد، ولی رهبر انقلاب اسلامی با توجه به شرایط و تهدیدات جدید، رویکردهای نوینی را برای مدیریت فرهنگی پیشنهاد می‌کند. این رویکردها با تمرکز بر نسل جوان، فناوری، و ضرورت هماهنگی نهادی، زمینه‌ساز پایداری و ارتقای فرهنگی جامعه اسلامی در دوران معاصر است. در نهایت، می‌توان گفت مدیریت فرهنگی در اندیشه امامین انقلاب، ترکیبی از ایمان عمیق، عقلانیت استراتژیک، مردمی بودن و مقاومت فعال در برابر تهدیدات فرهنگی است که لازمه تحقق اهداف بلند انقلاب اسلامی و ایجاد جامعه‌ای پویا، مؤمن و پیشرو می‌باشد.

نتیجه گیری

مطالعه شاخصه‌های مدیریت فرهنگی در اندیشه امامین انقلاب، نشان می‌دهد که مدیریت فرهنگی در بستر انقلاب اسلامی نه تنها یک وظیفه اداری، بلکه یک امر راهبردی و حیاتی است که نقش کلیدی در حفظ هویت، تقویت ارزش‌ها و تداوم انقلاب دارد. امام خمینی (ره) با تأکید بر مبانی دینی

و انقلابی، مدیریت فرهنگی را به مثابه جهاد و مبارزه‌ای فرهنگی و تربیتی معرفی کردند که نیازمند صبر، استقامت و توجه به نقش مردم و آموزش نیروهای متعهد است. از سوی دیگر، رهبر معظم انقلاب اسلامی با درک عمیق از تحولات فرهنگی و فناوری‌های نوین، شاخصه‌های مدیریت فرهنگی را توسعه داده و بر لزوم هوشمندی، برنامه‌ریزی بلندمدت، نوآوری، مشارکت گسترده مردم به ویژه نسل جوان، و مقابله هوشمندانه با تهاجم فرهنگی دشمن تأکید ورزیدند. ایشان مدیریت فرهنگی را عرصه‌ای برای جهاد بزرگ ملت و رکن اساسی پیشرفت همه‌جانبه کشور می‌دانند. تحلیل تطبیقی اندیشه‌های امام خمینی و رهبر انقلاب نشان می‌دهد که گرچه مبانی فکری و اعتقادی مدیریت فرهنگی در هر دو جریان یکسان و ریشه‌دار در اسلام و انقلاب است، رهبر انقلاب با نگاه استراتژیک‌تر و به‌روزرسانی شاخصه‌ها بر اساس شرایط معاصر، مدیریت فرهنگی را به صورت جامع‌تر و پویا تعریف کرده‌اند؛ بنابراین، موفقیت مدیریت فرهنگی در ایران معاصر مستلزم ترکیب این دو رویکرد است: اعتقاد عمیق و ریشه‌دار به مبانی دینی و انقلابی همراه با بهره‌گیری از فناوری، نوآوری، و مشارکت فعال مردم به ویژه جوانان. این ترکیب کلید تحقق اهداف انقلاب اسلامی در عرصه فرهنگ و تضمین استمرار هویت و پیشرفت جامعه خواهد بود.

منابع

- 1- بختیاری، مهدی. "بررسی مفهوم و الزامات مدیریت فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران"، پایگاه اطلاعات علمی CIVILICA، کنگره ملی مدیریت فرهنگی، ۱۳۹۴
- 2- الویری، محسن؛ "جهاد فرهنگی در اندیشه امام خمینی و رهبری"، فصلنامه تخصصی انقلاب اسلامی، شماره ۴۲، ۱۳۹۷
- 3- بیانات مقام معظم رهبری (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای)، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. (khamenei.ir)
- 4- پایگاه بصیرت. مدیریت راهبردی امام خمینی و تشکیل نهادهای فرهنگی
- 5- پایگاه راسخون. مدیریت فرهنگی اسلامی؛ مبانی و اصول

- 6- خامنه‌ای، سید علی. **بیانات و سخنرانی‌ها**. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، 1395
- 7- _____، **بیانات و سخنرانی‌ها**. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، 1397
- 8- _____، **بیانات و سخنرانی‌ها**. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، 1398
- 9- رهنما، سید حمید؛ **مدیریت فرهنگی؛ مفاهیم، رویکردها و ساختارها**، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۹۳
- 10- رشیدی، عباس. **"نظریات فرهنگی امام خمینی (ره)"**، مدیریار - پایگاه تخصصی مدیریت فرهنگی، ۱۴۰۰
- 11- زائری، محمدرضا؛ **فرهنگ و مدیریت فرهنگی از منظر رهبری**، تهران: خیمه، ۱۳۹۲
- 12- سایت مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، با عنوان **"مدیریت فرهنگی از نگاه امام خمینی (ره)"**
- 13- شریعتی، علی. **اسلام‌شناسی**. تهران: انتشارات سخن، ۱۳۵۷
- 14- شورای عالی انقلاب فرهنگی، **نقشه مهندسی فرهنگی کشور**، مصوب ۱۳۹۲
- 15- گنجی، عبدالله؛ **قدرت نرم انقلاب اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی**، تهران، ۱۳۹۰
- 16- مرادی، محمدرضا. **"مدیریت فرهنگی در گام دوم انقلاب اسلامی"**، کنفرانس بین‌المللی تمدن نوین اسلامی. ۱۴۰۲
- 17- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، **گزارش تحلیلی مهندسی فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران**، ۱۳۹۵
- 18- مطهری، مرتضی. **معارف اسلامی**. تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۶۴
- 19- _____، **اصول فلسفه و روش رئالیسم**. تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۶۸

- 20- موسسه فرهنگی انقلاب اسلامی، مجموعه بیانات رهبری در موضوع فرهنگ و مدیریت فرهنگی، گردآوری: موسسه انقلاب اسلامی، ۱۳۹۸.
- 21- موسوی خمینی، روح الله؛ صحیفه امام، ج 14، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، 1368
- 22- _____، ج 15، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، 1365
- 23- _____؛ ج 20، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، 1365
- 24- موسوی، علی اصغر؛ "فرهنگ و نقش مدیر فرهنگی"، پایگاه خبری قدس آنلاین، ۱۴۰۱